

Peter Dahlén om ROLLERBALL

Dystopisk profetia om sportens framtid

Peter Dahlén

Institut för informations- och medievitenskap, Universitetet i Bergen

En klar tendens i amerikansk sportfilm under det progressiva 1970-talet var samhällskritiken. Samtidigt som cynismen inom den kommersiella sporten och dess brutalisering tematiserades kom sporten också att användas för att belysa utvecklingstendenser i samhället i stort. Exempel på de våldsamma, nihilistiska och samhällskritiska sportfilmer som var vanliga under 1970-talet är *Fat City* (1972, boxning), *The Longest Yard* (*Benknäckargänget*, 1974, amerikansk fotboll i fängelsemiljö), *Death Race 2000* (1975, bilracing), *Slap Shot* (*Slagskott*, 1977, ishockey) och *North Dallas Forty* (1979, amerikansk fotboll).[1] Dessa filmer skildrade ofta antiheroiska figurer på samhällets baksida eller idrottsutövare som utnyttjades av idrottsbranschen. Denna filmtrend nådde sin kulmen och avslutning vid ingången till 1980-talet med den kritikerrosade *Raging Bull* (*Tjuren från Bronx*, 1980, boxning).

Ytterligare ett exempel i denna trend är *Rollerball* (1975), som skildrar en framtidssport med rullskridskor, motorcyklar och stålkulor i velodrommiljö. Handlingen i denna science fiction-film utspelar sig år 2018. Nationalstaternas tid är förbi. Världens styrs nu istället globalt av ett antal stora företag, korporationer, som härskar över var sin samhällssektor: Transport, Food, Communications, Housing, Luxury och Energy. Någon nöd syns inte till, allt präglas istället av materiellt överflöd. Priset för detta är att individen gör avkall på egna frihetsanspråk och istället underordnar sig företagets vilja och påbud.

Krig existerar heller inte längre. Som substitut för krig har folket i stället fått dödssporten Rollerball, genom vilken de kan kanalisera frustrationer, aggressioner och antisocialt beteende. Det är företagskorporationerna som äger de olika Rollerball-lagen. Rollerball är en hybrid sport, med element från amerikansk fotboll, basketboll, ishockey, motorcykelracing och roller skating, en rullskridskobaserad sport som växte fram under depressionen och sedan förblev populär ända in på 1970-talet.

Sport som kvasireligion

Det lag vi för följa i filmen, Houston, ägs av Energy Corporation och är alltså "energistaden". Den stora stjärnan i Houston är Jonathan E, spelad av James Caan. Filmen börjar med att Houston möter Madrid. Sekvensen inleds med att Johann Sebastian Bachs mäktiga och ödesmättade orgelverk *Tocatta och fuga i D-moll (BWV 565)* framförs på något som låter som en kyrkoorgel. Stämningen är sakral och associationerna går till sport som dödsrit och kvasireligion. Arenan är till en början svagt belyst och vi ser män i kostymer inta sina platser på läktaren. Sedan kommer spelarna in, varpå företagshymnen spelas; här förekommer inga nationalsånger. När hymnen spelas ställer spelarna upp sig och tar av sig sina hjälmar, samtidigt som alla i publiken reser sig upp. Vi ser närbilder på spelare som otåligt slår sina stålpiggsförsedda läderhandskar mot knäna, alltmedan de blänger hotfullt och arrogant på sina motståndare, alternativt koncentrerar sig inför det allvarliga och farliga som komma skall.

DVD-omslaget insida - futuristisk idrottsaction.

Publiken välkomnas av speakern till Houston, energistaden och hemmaarena för regerande världsmästarna i rollerball: "Denna internationella nyckelmatch står mellan divisionsmästarna Madrid och krafthuset Houston." Houston leds av sin kapten Jonathan E., lagets ledande målgörare även detta år. Publiken skanderar: "Jonathan!, Jonathan!" Spelet börjar med att motorcyklarna slås på, varpå spelarna åker runt arenan och signalerar att de är redo att börja matchen. Speakern: "Kontrollanten indikerar att han är redo, och våra 30 multivision-kameror [bild på en mängd små tv-kameror som är upphängda i taket] kommer att visa all spänning, fart och dramatik i denna viktiga match."

Spelet styrs av en kontrollant som sitter i en vridbar plexiglasbur i arenans mitt, varifrån han som på ett roulettbord skjuter ut den stålkula som spelarna bokstavligen ska slåss om för att kunna placera i ett slags elektronisk basketkorg. Speakern: "Kontrollanten gör sig redo att starta matchen genom att testa sin datautrustning." Först skjuts en provkula ut ur kanonröret. När kulan skjuts ut lyser det "Fire" i rött på kontrollantens manöverbord. Stålkulan måste hållas upp och göras synlig för alla av den spelare som fångat den. Sedan kan jakten – och spelarslakten – börja. Vid något tillfälle får publiken veta att flest dödade i en och samma Rollerball-match är 9 spelare, medan rekordet för antal spelare som varit tvungen att utgå på grund av skada i en och samma match är 13.

Första perioden börjar, med nedräkning från 20 minuter, precis som i ishockey. Banan är helt rund, inte avlång som i cykelvelodromer. Den arena som användes för att kunna bygga en Rollerball-ring var baskethallen i München-OS 1972. (Vi ser också andra München-byggnader i filmen, som den futuristiska BMW-skrapan, som även invändigt används i filmen.) Övriga lagmedlemmar, coacher etc. befinner sig i mittringen, inte vid sidan av ovalen. Man grupperar och omgrupperar sig. En av Houston-lagets spelare, kallad Moonpie, anfaller fyra Madridspelare i klunga likt en örn från sitt rede. Jonathan gör första målet, 1-0, tolv minuter in första perioden. Matchen rullar på, det blir 1-1 i andra perioden. Ibland ser vi spelet via tv-monitorer inne i

kontrollrummet.

Spelet tycks till en början vara regellöst, men det visar sig att spelare ibland åker på utvisningar för fult spel, genom domarbeslut som framstår som ganska godtyckliga. Så fort en spelare blivit utvisad börjar han eller lagets tränare att skrika och klaga på domaren, allt igenkännbart från dagens fotboll och ishockey, där våldsnivån kontra regelbrott också förefaller vara tämligen godtyckliga. I filmen blir man ibland utvisad, ibland inte, efter att ha slagit ner en motspelare från motorcykeln eller kört över huvudet på en liggande och skadad motspelare.

Jonathan gör 2-1 efter att ha varit inne i mittcirkelns "avbytarbås" en stund. Sedan gör han 3-1 och säger till kompisen Moonpie, spelad av John Beck: "I love this game." Energiföretagets ledare, Mr Bartholomew med följe kommer ner till omklädningsrummet efter matchen för att gratulera till segern: "Ni var bra i kväll – elaka, skärpta." Bartholomew talar speciellt till och om Jonathan, om att spelare kommer och går men att han, mästaren, består. Bartholomew säger halvt på skämt, halvt på allvar, att man från företagsledningens sida inte vet vilka nya belöningar man ska ge honom, men denna säsong har man producerat en specialshow om honom som ska visas på tv-showen *Multivision*, något som ingen annan spelare fått förut, och den kommer att kunna ses av alla: "Hela världen kommer att titta, för det här är ditt år ..." Bartholomew tar fram en liten ask och bjuder Moonpie på en tablett: "Sweet dreams, Moonpie. Vet du vad du kommer att drömma om? Du kommer att drömma om att du är en VD, som har makt och kan fatta beslut. Och vet du vad alla direktörer drömmer om? Att vara en Rollerball-spelare, och få slå in skallar ('smash heads')."

Den starke individen som hot

Bartholomew ber sedan Jonathan avlägga visit hos honom dagen därpå. Jonathan får då veta att det finns exekutiver, dvs. verkställande direktörer, som vill ha bort honom ur Rollerball-sporten. Bartholomew framhåller att Jonathan har haft tio år i spelet, mer än någon annan, men att det nu blivit dags för honom att dra sig tillbaka från spelet. Man vill att Jonathan ska använda specialshowen om honom för att själv meddela detta.

Jonathan, som själv inte har några planer på att sluta, ställer sig frågande till varför han måste dra sig tillbaka, till vem som fattat detta beslut och varför. Svaret på detta visar sig vara en rädsla från de styrandes sida att Jonathan blivit för stor, han är större än sporten själv, för populär och för älskad av fansen. Hans makt och inflytande som rollmodell skapar problem för den exekutiva makten, det vill säga den översta klassen av verkställande företagsdirektörer; Jonathan hotar därmed deras egen makt. Eller som Bartholomew säger till Jonathan, att "the game was created to demonstrate the futility of individual effort. It's not a game a man is supposed to grow strong in, Jonathan..." Ingen spelare får alltså växa sig större än spelet själv, men det är precis det Jonathan håller på att göra – hans personliga popularitet är så stor att han är på väg att underminera syftet med spelet och i förlängningen av hela samhällsordningen, det vill säga individens underordning i förhållande till lagkollektivet och till de stora företagen (som alltså äger dessa lagkollektiv). Det hotfulla med Jonathans skicklighet och popularitet som Rollerball-spelare är att han håller på att återupprätta individuell briljans som utslagsgivande faktor.[2] Företagsledarna fruktar att ett sådant erkännande av individuella prestationer kan utlösa en våg av förnyad tro på självbestämmande och individuell identitet som i sin tur kan skapa sprickor i den totala hegemoni som utövas av de företag som styr världen. Det är därför som energiföretagets chef Bartholomew vill att Jonathan ska dra sig tillbaka och kungöra detta i det världsomspännande tv-programmet *Multivision Special*.

Filmens velodrom skapades i baskethallen från München-OS 1972.

Jonathan vägrar emellertid att göra detta. Han älskar sporten och vill vara lojal mot sitt lag som skall möta Tokyo i semifinalen, efter att ha besegrat Madrid. Till saken hör att hans älskade hustru Ella (Maud Adams) tidigare tagits ifrån honom, eftersom en av direktörerna ville ha henne. Istället förser man Jonathan med en strid ström av nya älskarinnor. Fri sex kan han alltså få, men kärleken bestämmer han inte själv över, det gör någon annan, som står över honom i samhällshierarkin. Jonathan får nu nog av detta diktatoriska direktörsvälde, som förvägrar honom såväl hans kärlek som hans rätt att spela Rollerball. Hans själ och vilja kan de dock inte ta ifrån honom. Jonathan börjar inte bara fundera på vem han är och vilken roll han har för sporten och i samhället, han börjar också undersöka hur denna samhällsordning och direktörmakt uppstod och hur det såg ut innan detta odemokratiska företagssamhälle uppstod, på tiden före de stora företagskrigen, då det också existerade både National Football League och VM i fotboll. Nu existerar bara företagsenheter och Rollerball. Att få tag på kunskap via bibliotek och databaserade kunskapsbanker visar sig dock vara svårt. Kunskap är förstas makt och de styrande har sett till att begränsa möjligheten för vanliga människor – inklusive Jonathan – att ta del av historisk och annan kunskap.

Jonathans bästa lagkamrat och den andre stjärnan i laget efter Jonathan, hans "sidekick" i filmen, är nämnda Moonpie. Till skillnad från Jonathan är Moonpie nöjd med sakernas tillstånd: han får uppmärksamhet, berömmelse och har fri tillgång till njutningar i form av kvinnor och droger. Han är helt nöjd med sitt goda liv och lever upp till den roll som en firad idrottsstjärna förväntas leva. Moonpie är också övermodigt tuff och macho, som då han hånar de småväxta japanska spelare de skall möta i semifinalen. Allt detta straffar sig till slut, då han i matchen mot Tokyo får ett slag i skallen av en japansk spelare som gör honom hjärndöd.

I finalen möts Houston och New York. För att öka intresset för och spänningen i matchen har man tagit bort alla regler – varpå det på ett kusligt sätt kommer att påminna om filmens samhälle i övrigt, som ju också på sätt och vis karakteriseras av frånvaron av regler, i alla fall demokratiska sådana, eftersom direktörsklassen styr efter eget godtycke. Här ställs också kampen mellan Bartholomew och Jonathan, mellan konformism och individualism, på sin spets i och med att Jonathan inte bara finns med på planen, utan också visar upp alla sina färdigheter och förmågan att ensam bära sitt lag mot seger. Jonathan är i viss mening en motståndsmän och potentiell revolutionär, men han är också en äkta maskulin hjälte av amerikanskt snitt, till skillnad från de omanligt pretiösa representanterna för direktörsklassen. I den meningen är *Rollerball* en klassisk amerikansk sport- och hjältefilm.

Filmens bakgrund och huvudtema

Upprinnelsen till filmen *Rollerball* var en novell, "Roller Ball Murder", som skrevs 1973 av William Harrison, då lärare vid University of Arkansas. På DVD-utgåvans kommentatorspar berättar Williams om hur han började skriva novellen i april 1973 och fick den publicerad i september samma år i magasinet *Esquire*. Redan innan den publicerades hade regissören Norman Jewison fått höra om Harrisons novell och dess innehåll, vilket gjorde honom intresserad av att filmatisera den. Redan vid julen 1973 var de igång med filmförberedelserna. Harrison var med som manuskriptförfattare ("screen writer") och kom att delta genom hela filmprocessen. Bland annat fick Harrison stort inflytande på valet av skådespelare, och han såg bland annat till att James Caan plockades till huvudrollen som Jonathan E.; Harrison hade uppmärksammat Caans rollprestationer som american football-hjälte i *Brian's Song* (1971) och därefter som tuffing i *Gudfadern* (1972).

Harrison hade två utgångspunkter när han skrev sin novell "Roller Ball Murder". Det var för det första det han läst om utvecklingen av "the corporate society", alltså det företagsstyrda samhälle som i allt högre grad var på väg att avlösa de gamla nationalstaterna, på samma sätt som nationalstaten tidigare avlöst de medeltida, feudala samhällsformerna. Här hade Harrison också hämtat inspiration från dystopiska framtidsskildrare som George Orwell (1984), Aldous Huxley (*Du sköna nya värld*) och Ray Bradbury (*Fahrenheit 451*). Idén med företagshymner hade han fått från Mitsubishi och andra japanska företag, där arbetsdagen inleddes med en sådan. Japan är ju också representerad i filmen genom laget från Tokyo.

Den andra utgångspunkten var den samtida utvecklingen inom den amerikanska, kommersiella och mediedrivna tävlingsidrotten. Inom ishockeyporten hade lag som Philadelphia Flyers blivit både ökända och framgångsrika genom sitt brutala spel; den våghalsige stuntmannen Evel Knievel blev hjälte med sina motorcykelhopp över bussar och andra hinder som sin specialitet; på tv kunde man se allt mer av den hårda amerikanska fotbollen, speciellt efter tillkomsten av jätteevenemanget Super Bowl 1967 och *Monday Night Football* (måndagsmatchen på tv) från 1970. Harrison berättar också hur förr så fredliga basketmatcher på hans universitet hade börjat urarta i slagsmål ("fist fights"). Harrison är själv en basketälskare och har också spelat baseball, samt gillar att spela både tennis och golf. Han älskar sport, helt enkelt, men säger sig hata att se hur den kommit att korrumpas av mäktiga ekonomiska intressen.

Originalposter till filmen 1975, signerad Robert Peak.

balans mellan kritik och tillmötesgående av filmpublikens våldslystnad. Det visade sig, menar Harrison, att kritiker, skribenter och publik i USA tog fasta just på själva action-momenten, medan man i Europa var mycket mer sensibel inför den samhälls- och idrottskritiska aspekten av filmen.

Randy Williams (2006) har *Rollerball* på plats nr 88 i sin lista över de hundra bästa sportfilmerna. Självt skulle jag ha placerat den betydligt högre, kanske bland de 10-20 främsta.

Noter

[1] Dahlén 2008, s. 133 f.

[2] Tudor 1997, s. xxii.

Länkar

Personal Best på [IMDb](#)

Personal Best på [discoshop.se](#)

Litteratur

Dahlén, Peter (2008): "Sport på film", *Sport och medier. En introduktion*, Kristiansand: IJ-förlaget.

Tudor, Deborah V. (1997): *Hollywood's Vision of Team Sports. Heroes, Race, and Gender*, New York & London: Garland Publishing, Inc.

Williams, Randy (2006): *Sports Cinema – 100 Movies: The Best of Hollywood's Athletic Heroes, Losers, Myths, & Misfits of the Silver Screen*, Limelight Editions.

Copyright © Peter Dahlén 2008

Det var dessa två aspekter, framväxten av det företagsstyrda samhället och utvecklingen inom den kommersiella storidrotten, som Harrison smälte samman i "Roller Ball Murder". Det grundläggande temat i berättelsen, och i filmatiseringen av den, är konflikten mellan komfort och frihet, gestaltad via bland annat Moonpie och Jonathan, där Moonpie utan att tänka närmare på saken byter sin individuella frihet mot komfort, medan Jonathan inte nöjer sig med det utan vill kunna ha båda delarna, både frihet och komfort. Frågan är alltså vilket demokratiskt pris vi betalar för all bekvämlighet i dagens samhälle.

Eftersom Harrison i sin novell inte hade gått något närmare in på Rollerball-sportens regelsystem och taktiska varianter blev en av huvuduppgifterna för filmmakarna att utveckla detta, det vill säga hur själva spelet faktiskt gick till. Det blev också viktigt att själva rullskridskoåkandet skedde på ett professionellt och trovärdigt sätt. Det fick inte hända att publiken skrattade år klumpigt åkande skådespelare. Därför övade man noga och använde sig av stuntmän och andra som behärskade åktekniken och dessutom kunde utföra tacklingar och slåss medan de åkte. Spelet visade sig farligt även i sin fiktiva form: flera stuntmän skadades under inspelningen, bland annat förekom benbrott.

Harrison själv var väldigt mån om att det skulle bli en blodig och våldsam dödssport ("death sport"), alltså ett slags futuristiskt gladiatorspel. Det dilemma som då uppstod var hur man kritiskt skulle kunna skildra detta utan att samtidigt hylla våldet och profitera på spektakulära våldssekvenser. Här var det viktigt att det blev rätt